

el-HÂC HAMMÛDE

(الحاج حمودة)

Ebû Muhammed
Hammûde b. Abdilaziz et-Tûnisî
(ö. 1202/1788)Tunuslu devlet adamı,
tarihçi ve şair.

İbn Abdülaziz diye tanınan el-Hâc Hammûde'nin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Tunus'ta doğduğu, Zeytûne Medresesi'nde babasından, ayrıca Hanefî müftüsü Muhammed b. Hüseyin Bayram, Mâlikî müftüsü Muhammed el-Mâkûdî, Kâsım el-Mahcûb ve Şeyh Muhammed gibi âlimlerden ders okuyarak yetiştiği, daha sonra kendisinin de aynı medresede ders verdiği bilinmektedir.

10 Temmuz 1705'te iktidarı ele geçiren Tunus beyi olan Hüseyin b. Ali et-Türkî'nin oğlu Ali Bey (Paşa) zamanında (1759-1782) inşâ divanı reisi (vezir) olarak görev yaptı ve onun takdirini kazandı. Cezayir ve Konstantine şehirlerine elçi olarak gönderildi. 1768'de hacca giden ve oradaki ulemâ ile görüşme fırsatı bulan el-Hâc Hammûde, Ali Bey'in oğlu ve halefi, aynı zamanda kendi öğrencisi olan Hammûde Paşa devrinde de (1782-1814) görevini sürdürdü. el-Hâc Hammûde, kelâm ve fıkıh gibi dinî ilimler yanında şiir ve edebiyatta da temayüz etmiş bir âlimdir.

Eserleri. el-Hâc Hammûde'nin en önemli eseri olan *el-Kitâbü'l-Bâşî (et-Târîhu'l-bâşî)* 1190'da (1776-77) tamamlanmış olup Hafsîler, Dayılar, Murâdîler ve Hüseyinler'in tarihini ihtiva etmektedir. Özellikle Hüseyin b. Ali devrinin ayrıntılı olarak ele alındığı kitapta siyasi tarih yanında edebî, fikrî, iktisadî, içtimai ve kültürel gelişmelere de yer verilmiştir. Müellif, önceki dönemlerin tarihini yazarken İbn Haldûn, Vezir Serrâc, İbn Ebû Dînâr ve diğer bazı müelliflerin eserlerini kaynak olarak kullanmıştır. Kitabın, Oruç Reis ve Barbaros Hayreddin Paşa'nın savaşları hakkındaki bölümü Houdas tarafından yayımlanmıştır (*Chrestomatie maghrébine*, Paris 1891, s. 14-96). Muhammed Mâdûr'un neşrettiği *el-Kitâbü'l-Bâşî*'nin (Tunus 1390/1970), Fransızlar'ın 1770'teki Tunus seferiyle ilgili bölümü Rousseau (Algiers 1849), Murad Bey'in 1112'de (1700) Cezayir ve Konstantine'ye yaptığı seferle ilgili kısmı da J. A. Cherbonneau tarafından Fransızca'ya tercüme edilmiştir (*JA* [Temmuz 1851], s. 36-55).

el-Hâc Hammûde kelâmıla ilgili olarak *el-Ecvibetü't-tevhîdiyye*'den başka *Risâle fi ba'zî'l-meşâyih* ve *Risâle fi'l-kıble* adlı eserleri de kaleme almış ve Ebû Abdullah es-Senûsî'nin *el-Akîdetü'l-vüşâ (es-Senûsiyyetü'l-vüşâ)* adlı eserine hâşiyeye yazmıştır (Ahmed Abdüsselâm, s. 291).

BİBLİYOGRAFYA :

A. Rousseau, *Annales tunisiennes*, Algiers-Paris 1864; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 338; Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, *el-Müntehabâtü't-Tûnisîyye li'n-nâşîeti'l-medresîyye*, Tunus 1337, s. 155-159; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 364; Brockelmann, *GAL*, II, 609; *Suppl.*, II, 688; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, IV, 82; Zirikî, *el-'Alâm*, II, 282; Fikrî Zekî el-Cezzâr, *Medâhîlü'l-mü'ellifin ve'l-a'lâmî'l-'Arab hattâ 'âm 1215-1800*, Riyad 1413/1993, II, 952; Ahmed Abdüsselâm, *el-Mü'errihûne't-Tûnisîyyûn* (trc. Ahmed Abdüsselâm - Abdürrezzâk el-Hulevî), Tunus 1993, s. 289-303; René Basset, "el-Hâcc Hammûde", *IA*, IV, 231-232; a.m.f., "el-Hâdj Hammûda", *EP* (İng.), III, 38.

ATILLA ÇETİN

el-HÂC ÖMER

(الحاج عمر)

Ömer b. Saîd b. Osmân
el-Fütî et-Türî el-Kidivî
(ö. 1280/1864)Ticânîyye tarikatı şeyhi,
Batı Afrika'da

Tekrûr İslâm Devleti'nin kurucusu.

1796 veya 1794 yılında Senegal'de Tekrûr (Tukulôr) kavminin yaşadığı Futa Toro'da Podor yakınlarındaki Halvar'da doğdu. Ömer Tâl olarak da tanınır. Kâdiriyye tarikatına mensup olan babası Saîd Osman'dan Kur'an, Arapça ve diğer dinî ilimleri öğrendi. Bölgedeki ilim merkezlerine seyahat ederek çeşitli âlimlerden ders aldı. 1814 yılında bugünkü Gine Devleti'nin Futa Calon bölgesindeki Satina'ya yerleşti. Burada hayatına yön verecek olan tasavvufî düşüncelerini derinleştirmeye çalıştı. Timbo bölgesinde irşad faaliyetinde bulunan Ticânî halifesi Abdülkerîm b. Ahmed en-Nagel'e intisap etti.

Şeyhi Abdülkerîm ile birlikte hacca gitmek isteyen Ömer, kendilerini maddî açıdan destekleyecek zengin bir müslüman bulmak amacıyla Fransızlar'ın hâkimiyetindeki St. Louis kasabasına giderek tüccarlarla görüştü. 1825 yılının son aylarında, aralarında küçük kardeşi ve kendi hanımının da bulunduğu bir grupla birlikte hac maksadıyla yola çıktı. Ancak aniden hastalanıp geri dönmek zorunda kalınca şeyhi ile buluşamadı. Bir süre sonra tekrar yola çıkarak ve onu bulmak için önce Futa Calon'a, oradan da Mâsinâ'nın mer-

kezi Hamdallah'ye gitti. Ancak Hamdallah'ye ulaştığında şeyhinin vefat ettiğini ve Hicaz'da yaşayan Şeyh Muhammed el-Gâlî'ye verilmek üzere kendisine bir mektup bıraktığını öğrendi.

el-Hâc Ömer'in başkanlığındaki kervan Bobo Dioulasso yoluyla Yukarı Volta'yı (bugünkü Burkina Faso) ve Kong'u aşarak vardığı Sokoto'da on ay kaldı. Daha sonra Fizan üzerinden Kahire'ye ulaşan el-Hâc Ömer'e maddî destek verildi ve burada resmî makamlar tarafından ağırlandı. 1827'de Mekke'ye vardığında, Ticânîyye tarikatının piri Seyyid Ahmed et-Ticânî'nin otuz yıldan fazla hizmetinde bulunan ve tarikatın Hicaz vekili tayin edilen Şeyh Muhammed el-Gâlî ile buluştu. Hacdan sonra şeyhin ikamet ettiği Medine'ye gittiler. Ertesi yıl ikinci defa haccedererek tekrar Medine'ye geldi. Bir müddet sonra hanımı ve yeni doğan kızıyla birlikte Kahire'ye gitti. Ardından gerçekleştirdiği Kudüs ve Suriye ziyaretinden sonra Kahire'ye döndü. Kahire'de çeşitli âlimlerle ilmî tartışmalarda bulunan el-Hâc Ömer, 1829 yılında üçüncü defa hacca gittiğinde Şeyh Muhammed el-Gâlî tarafından halife tayin edildi ve Batı Afrika'da irşad faaliyetiy-le görevlendirildi.

el-Hâc Ömer 1830'da Kahire'den ayrılarak Fizan üzerinden Bornu'ya ulaştı. Ancak Kâdirî tarikatına mensup Bornu Emîri Muhammed el-Emîn el-Kanemî onun gelişinden tedirgin olmuştu. Emîr kendisini, muhalifî olan Osman b. Fûdî'nin (Osman dan Fodio) oğlu ve halefi Muhammed Bello'nun ajanı olarak görüyordu. İki emîr arasındaki gerginlik, Ömer'in öldürülmesinin düşünülmesine kadar vardı. Volof, Bornu, Mâsinâ ve Segu'da da kendisini öldürmek isteyenler oldu. Bornu, Sokoto, Gobir, Zamfara, Katsina ve Morlar ile Turagler'in tamamı Kâdirî tarikatına mensup olduklarından onu bölgelerinde istemiyorlardı. Fakat el-Hâc Ömer Bornu'dan ayrılmaya hazırlanırken emîrin tavrı birden bire değişti ve onunla dost olup, kendisini kızıyla evlendirdi. Ömer bu değişikliğin Ahmed et-Ticânî'nin kerâmeti sayesinde olduğunu kabul etti. Ancak emîr Ticânîliğe karşı olan menfî tavrından vazgeçmedi.

1832 yılı başında daha önce kaldığı Sokoto'ya gelen el-Hâc Ömer, Muhammed Bello'nun himayesini kazandığı gibi emîrin kızı ile, onun ölümünden sonra da diğer kızı ile evlendi. Burada bir yandan tarikatı yaymaya çalışırken bir yandan da devlet idaresinde ve Sokoto ordularıyla savaşlara katılarak askerî konularda tecrü-